

Сал голин цегәхн уснь аюрхн үсәрнә. Энүнә амар, анъхун кōдәгъяр, оли-зүсн малмуд идглцхәнә. Тедн Денисовск. Иловайск, нань чигн станицсн хальмг, орс, хазг улснн малмуд. Эн газрт хōбчир, үкрчир, адучир—хальмг. орс, хазг батракуд—ялчир, угатыр--мальчир кезән-кезәнәс нааран иньгамрган батлдж, әдл зовлнъгта, әдл байрта, әдл үндстә дуудан дуулдж, дурн-седклән хоорндан белгддж йовцхасн мōн...

* * *

1894 джилин зун...

Өвс ачсн өргн маджар тергиг хойр хо-галзн цар тооста хаалгъяр үрглсн дүртә әрә чирдж йовна. Өвснд даргдсн тергн күчнъгдсн ә гаргъад, ярклад-хәәкрәд йовна. Тергтә өвсн деер гиджгвтә хойр күүкн зергләд элк-түргүр, хойр царин нургъд деерәснь хәләгъад, хоорндан ю-бисән күүнддж кевтцхәнә.

—Наташка, би чамд итклтә иньгән гигәд нег әвртә нуувчан келсв, чи күүнд бичә ам анъгъа, нәй?

—Уга—уга! Төрүц үг келшгов. Намаг әс меднч, Таньк, хәәмнь?

—Седклдән хадгълад йовав. Кенд чигн келәд угав, Наташка,—гичкәд, Тания гүүнәр шуукри, цагъән цинц альчурар, орс йосар, өргн дорагъури боосн толгъагъән бндәлгъад, энд-тендән, джōбли хōн нүдәрн хонъгър үстә күүкн хәләв. Нарн-салькид шатсн болв чигн, уургтсн бнъгән алдад уга чирәнъ чингдсн болад одв.

Наадк күүкнь, Наташа, эн нуувч эрт сонъсхар суудж-бәәддж чадл уга, толгъагъарн наадад, сергсн болад одв. Тенъгр мет кōк нүднь хурцдад, Танин ам тәвл уга хәләв. Инәмскләд оркхлань зааргта чирәнъ бкәрлг дүрстә.

—Нарушиг... Дорджин Нарушиг... әс меднч?... Тер болджана... гидж Тания уданар тач эклв.

—Медлго яяхм билә?—гидж Наташкнь адгъдж дахуль,—терчнь ниднә күртл ялч

йовла. Бади, Петро хойран хоорнд гер бәрдж авла. Экнь бәәнә. Хойр үкртә, арв-гар хōбтә, авгънь Ростовд фабрикл кōдлнә гиджәлә. Тер авгъдан үвләгъә одхдан авсн хар цемгн костюмтә. Дакад гамбр гос авхар бәәдгджи гиджәлә... келджәлә... эн-тер гигәд Наташк кесг юм келджәнә.

—Чи терүг нанас нам деерәр меддг бәәдджлмч.

—Медлго яяхм билә? Тууңлә хамдан Гриша дакад Гәрә үүрлцхәнә. Эдн әвртә биилцхәнә, орсар чигн, хальмгар чигн. Зуг эдниг әлк күүкдлә эрглдгинь медни угав,—гидж, эн халхинь невчк медхәр, Наташк белдв.

Тания келджәнә:

—Наруш бидн хойр хаб-хара биш харгънавдн. Эн кōвүн нанд йир таасгдна. Эки таньлдхдан тер бийиннь тускар нанд келдж өглә, тиигхл түүнд минн санан зовла. Юнъгад гихлә, эцкнь минн эцклә әдл бас ялч болдж йовад укдж, кенз күүклән бнчрүлдж үлдәдж... Насарн нанла цацу. Экнь нанд йир дурта. Намаг наар гидж авад, үснә ээдмгәр, чигәгъяр тер данъ тоона.

—Терчнь меднү? Хоорндан күүндвт?

—Меднә... Өцклдүр намаг голд цармуд услдж йовхлам, теркә мōрәр тер гүүлгдж ирв. Талдан нег кергәр йовлав гив. Тернь дими. Шишлнь нанла харгъхар ирснь ил.

—Нә, ю келнә?

—Гер-мал болиг гинә... Экләри күүндүв гинә...

—Нә чи юн гивч тегәд?

—Дуричнь... эврән мед... нанд буру седкл уга,—гиләв. Нань ю келхв? Цаадкинь бурхн медг...

* * *

Уул орс газра, Воронежск медлә, ү-шугъу модар элвг Медвежье гидг селәнәс Сал голин эргндк теегин кōдәд кōдлмш хәәддж 189... джилд ирсн күүкн Тания баахн батрак кōвүнлә, хальмг Нарушла тендән таньлддж хамцсн мōн.

Дорджин Даагъна Наруш боли Толстуна Ефремин Татъян хойр иньг-амрг бәәцхәв.

Эднәд кōвүн учрв. Нернь Анджа болв. Орс улс терүг Андрей гишхәв.

Анджиг гурвхн сарин нүр үзхлә, эцкнь гемәр бнъгрв.

Авалъангеесн баахн бер Тания нилх кōвүгъән теврсн гейүрдж үлдв.

Нарушин үр, бас батрак, Дмитрий Дрючков, өрк-бул, иньг-амрг болиг гигәд Танин өөрвь дакад бәәнә... Эн хойр хамцад, тедү-эдү джил болв. Эднә булд Вася, Аня хойр үрн немдж төрдж бооджичхав.

Анджа, Вася, Аня гурвн хамдан наадад, бооджад бәәцхәлә. Өөр-хоша бәәдг угатә хальмг Бадин Шевдән бичкн кōвүд Түмд, Чон хойр өдр болгън ирдж, эднлә наадцхадг болцхав. Хальмг, орс, балдр бичгдүд хамц ни наадад бәәцхәлә. Татьяна Ефремовна залутагъән эдниг гәәхддж хандг уга билә.

Бадин Шевд гергтәгъән гентки гемтәд, бнъгрдж одцхана. Бичкн хойр кōвүннь бнчрсн генрдж үлдцхәнә.

Болв, „бнчнә хүвнь өвртнь“ гишнъ, эдн менд үлдцхәв. Буйнч, буләкн зүрктә бергн Тания, бнчрсн бичкн кōвүдиг асрад, бсгәд бәәддж...

Экән үкәд хойр джил болхла, 1915 джил Анджа хаана цергт авгдв. Анджан ардаснь дахлдад, үүрмүднь Шевдә Түмд, Чон хойр залус боллдад йовад одцхав.

Октябри гал, салькн дотр олн газр эргәд, Анджа йовайовдж, эврә Салин медлә партизансла харгъад, Кануков Хартилә хамдан алдр Улан Цергин багт батрдж зогсв.

Революцин залыд чанъгърсн Анджа, ода күндтә буурл өвгн, Римма гидг эмч күүкәри, Эрдинь Николай хойр кōвүдәрн бахмдж келж, санснь күцсн дүртә, ик байрта, санамр, никт садин сүүдрт таварлдж, бнъгрсн цагин үниг багъчудт тууджлдж келдж сууна.

—Хальмг, орс, хазг хоорндан кезән-кезәнә иньг-амрг бәәгъә,—гидж буурл Анджа бндин келнә.